

Bromma Hembygdsförening

Kulturstig 8

Vandring i Gamla Mariehäll

Vandringen börjar vid Mariehällstorget. Dit kommer man med buss 113 från Islandstorget eller buss 112 från Alvik. Busshållplatsen är Mariehällkyrkan.

En mariehällskarta finns på sidan 8.

Vandringen tar ca 1 timme.

Stadsdelen Mariehäll i Bromma

Namnet ”Mariehäll” nämns på en karta första gången 1782. Fabrikören Melchior Eichhorn köpte torpen *Brostugan* och *Askängen* och döpte den nya egendomen efter sin hustru Maria. Torpen hade avsäkrats 1778 från Bällsta säteri som ägdes av Bellmans gode vän Jonas Arnell. Mariehälls gård, som fortfarande finns kvar, byggdes 1789-90.

I samband med den snabba industriella utvecklingen och befolkningsökningen i Stockholm i slutet av 1800-talet omvandlades Mariehäll från jordbruksbygd till industriområde. Närheten till Sundbyberg och järnvägen bidrog till att man anlade flera fabriker i trakten och Mariehäll kom att tillhöra den fattigkrans av kåkstäder, t.ex. Hagalund och Gröndal, som uppstod kring förra sekelskiftet till följd av bostadsbrist och en omfattande bostadsspekulation

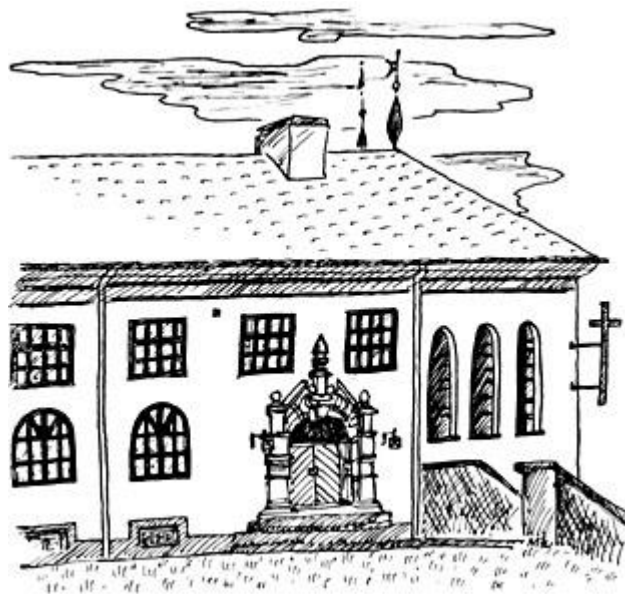
Stadsdelen Mariehäll med sina nuvarande gränser bildades 1934 genom sammanslagning av egendomsområdet Bällsta Villastad med det gamla municipalsamhället Mariehäll, som i sin tur bildades 1908 genom sammanslagning av avstyckade områden som tillhört gårdarna Mariehäll och Kratsboda. Det som nu är känt som Annedal, hette kv Baltic mm och var ett industri- och upp-lagsområde som från början tillhörde Mariehälls gård.

När Bromma inkorporerades med Stockholm 1916 bodde det ca 1 500 personer i Mariehäll. 2003 var folkmängden nere i 1 368 personer efter en topp 1960 på ca 2 500 invånare. Sedan dess har ett stort antal bostäder tillkommit, främst norr om Bällstavägen i områdena Annedal och Lina-berg, och antalet innevånare 1 januari 2016 var 7 777 personer. Det gör Mariehäll till den mest tätbefolkade stadsdelen och bland de mest folkrika stadsdelarna i Bromma.

(Läs mer i BHÅ 1976, 1979, 1991, 2004 och 2017)

Mariehällstorget och Annedal

Ett övergripande mål för bostadsområdet Annedal var att knyta den nya bebyggelsen till övriga Mariehäll med ett stadsmässigt torg som öppnar sig mot Bällstavägen och Mariehällskyrkan i söder.

Mariehällskyrkan f.d. Bällsta församlingshus

Nr 1 på kartan

När Bromma församling 1916 skiljdes från Sundbyberg och blev ett eget pastorat, bestämde Kungl. Majt, att församlingen var skyldig, att erbjuda bostad till församlingens präst. Ett församlingshus med tillhörande bostad byggdes. Här fanns även ett bibliotek och en arbetsstuga för barn – dåtidens skolbarnsomsorg.

Församlingshuset invigdes den 1 februari 1924. Arkitekt var *C. A. Danielsson-Bååk* och för dekorationsarbetet i kyrksalen anlätades *Filip Månsson*. Han var vid den här tiden en mycket uppskattad konstnär och dekorationsmålare och har bl.a. gjort utsmyckningen i Sundbybergs kyrka och målningarna i taket i samlingsalen vid f.d. Beckomberga sjukhus.

1972 godkände Riksantikvarieämbetet kyrksalen som kyrka och invigningen förrättades den 15 oktober samma år av biskopen. 2015 såldes kyrkan av Bromma församlingen till ett privat fastighetsbolag, som efter renovering hyr ut förskolelokaler till kommunen.

Byggnaden är klassad som ”*bebyggelse vars kulturhistoriska värde motsvarar fordringarna för byggnadsminnen i kulturminneslagen*” (blåmarkerad) i stadsmuseets klassificering från 2010.

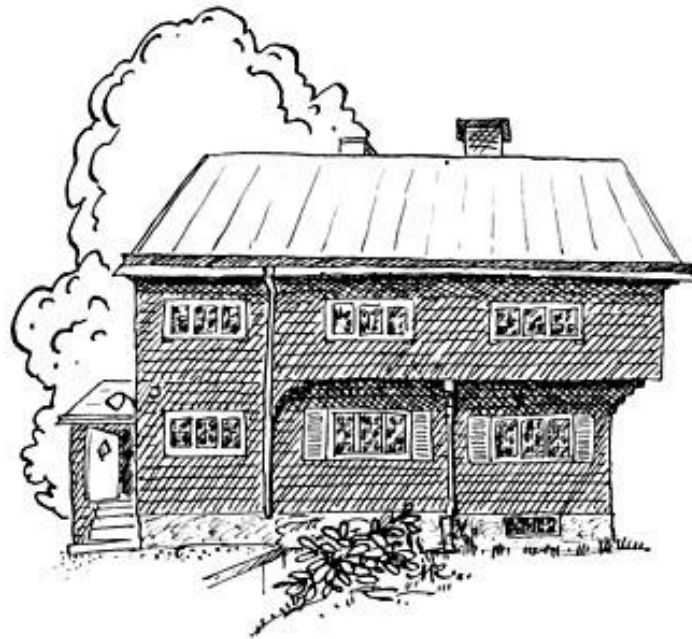
Solbergsvägen, Svalvägen och Tegelbergsvägen

Den här delen av Mariehäll som kallades Bällsta Villastad styckades av från Bällsta Gård 1904 och fick 1931 Mariehälls första stadsplan som till övervägande del fortfarande gäller. På plan-kartan finns fastigheternas egennamn, som ”Solvik”, ”Fridhem”, ”Bellevue” och ”Backgården.

Gatunätet följer den bergiga terrängen och hela området ger ett livfullt och ofta grönskande intryck med fritt liggande hus på relativt stora tomter.

Bebyggelsen är blandad med snickarglädjevillor från 1900-talets allra första år, småhus och villor från 1930- och 1940-talen samt villor från 1960- och 1970-talen men även ett flertal mindre flerfamiljshus från tiden kring 1940.

I korsningen Solbergsvägen - Pastorsvägen finns två mer storskaliga flerfamiljshus från 1990 på tomter där det tidigare låg två äldre snickarglädjevillor. Annars finns det förhållandevis få exempel på förtätning - ännu så länge - som man kan se i andra äldre villaområden. Hela området är klassat som *"bebyggelse av positiv betydelse för stadsbilden och/eller av visst kulturhistoriskt värde"* (gulmarkera) i stadsmuseets klassificering från 2010.

Folkets hus

Nr 2 på kartan

Bällsta Folkets hus byggdes 1917 och ligger vid *Solbergsvägen*. Huset hade stor betydelse för de boende i området och var mycket populärt. Här arrangerades julfester för fackföreningsmedlemmar och deras familjer. Godtemplarorden hade möten och dans här och det anordnades teater och olika framträdanden med bl.a. dragspelskungen Kalle Jularbo till glädje för de boende i Mariehäll. Arkitekten för huset är obekant och det skiljer sig märkbart från den övriga bebyggelsen.

Det användes som Folkets Hus fram till 1941 då det såldes eftersom det var för få uthyrningar. Från 1942 användes byggnaden som mekanisk verkstad fram till 1960-talet och är nu privatbostad.

(Läs mer i BHÅ 1991)

Cronströmsvägen

Bostadsbristen i Stockholm var mycket stor vid sekelskiftet 1900 och i de höglänta och bergiga delarna av Mariehäll började tomter styckas av. Mellan 1905 och 1908 uppfördes stora bostadshus för fabriksarbetarna och deras familjer. Husen hade karaktären av hyreskaserner och s.k. byggmästarvillor i trä som innehöll flera lägenheter, ofta bestående av ett rum och kök. Familjerna växte och människorna var mycket trångbodda. Vattenförsörjningen var dålig och de sanitära

förhållandena undermåliga. Latrinhämtningen från utedassen fungerade stundtals inte alls. Mariehäll fick inte kommunalt vatten och avlopp förrän 1938.

Utmed Cronströmsvägens nordöstra sida låg fem av dessa hyreskaserner. Två av dem har ersatts med nya flerfamiljshus men tre av de ursprungliga byggnaderna finns kvar och har renoverats invändigt till modern standard.

I hörnan Cronströmsvägen - Adolfsbergsvägen i kvarteret *Solhyddan* låg en av Mariehälls alla små livsmedelsaffärer. Hela kvarteret omfattades sedan 1952 av ett byggförbud på flygbuller, vilket medförde att området förslummades i brist på underhåll. 1985 hävdes byggförbudet och alla byggnader i kvarteret revs och ersattes efter mycket diskussioner med ett radhusområde tre år senare.

(Läs mer i BHÅ)

Mariendals Trädgård

Nr 3 på kartan

I början av 1900-talet köptes *Tallbacken* inom skogsområdet *Lilla Kratsboda* av den norske köpmannen *Torvald Olrog* och här anlades en handelsträdgård. Trädgården sköttes av trädgårdsmästare *C.J. Carlson*, som senare tog över rörelsen. Grönsaker och blommor levererades dagligen in till staden. Carlson hade en dotter, *Karin Kavli*, som var en berömd skådespelerska och teaterchef i mitten av 1900-talet. ”*Arbetarungarna från Hemlyckan brukade komma och få grönsaksavfall vid trädgården under första världskriget*” berättar Karin Kavli i en intervju. På tomten väster om Mariendals Trädgård startade trädgårdsmästare *Andersson* ytterligare en handelsträdgård. Både Mariendals Trädgård och Anderssons Trädgård var i drift fram till 1940-talet.

Närheten till flygfältet gjorde att verksamheterna lades ner och där trädgårdarna låg finns i dag stora kontorsbyggnader med olika affärsverksamheter. Men Carlssons trädgårdsmästarbostad finns kvar.

(Läs mer i BHÅ 1976 och 1985.)

Fredriksbergsvägen och Kratsbodavägen

Vid Kratsbodavägen låg den största av Mariehälls hyreskaserner, ”Hemlyckan”, byggd 1907 och med 32 lägenheter, mest 1 r o k, och en liten butik i ena gaveln. Huset stod och förföll fram till 1984 när det slutligen brann och ersattes med ett modernt flerfamiljshus — som ägs av bostadsrättsföreningen ”Hemlyckan”.

På andra sidan Kratsbodavägen finns en stor lekpark, *Kratsbodaparken*, byggd i enlighet med Holger Bloms parkprogram från 1946. Parker ansågs vara viktiga för folkhälsan och skulle vara hyreshusens kompensation för villaägarnas trädgårdar. Lekparken moderniserades och fick en ny plaskdamm 2014.

F.d. daghemmet på Klintbacken

Nr 4 på kartan

Bromma västra daghem startade 1929 och kallades vanligen för ”*krubban*”. Daghemmet var ett av Stockholms äldsta och inrymt i ett tvåvåningshus i italiensk stil. På nedre våningen hade barnen sina lekrum. På övre våningen fanns fyra rum av vilka tre användes som personalbostäder. Daghemmet tog emot 54 barn, varav tio spädbarn. De yngsta barnen var endast sex veckor gamla. De föräldrar, som lämnade sina barn till ”krubban”, arbetade vanligen vid någon av de många industrier som fanns i Mariehäll och Sundbyberg. Många kvinnor arbetade vid Marabou. Andra arbetsplatser var t.ex. fabriken där Sonora grammofonskivor tillverkades och AB Svenskt Matsilver. Ofta var kvinnorna ensamstående. Kostnaden för att ha sitt barn på ”krubban” under 1930-talet var 20 öre per dag för föräldrar med de lägsta lönerna. Den högsta avgiften var 2 kronor per dag. Det var få familjer som betalade den summan. 2001 flyttades verksamheten till en näraliggande förskola. Huset är i dag ett flerfamiljshus.

(Läs mer i BHA 2004)

Stadsradhusen på Klintbacken

Nr 5 på kartan

Korsningen Bällstavägen - Kratsbodavägen var Mariehälls gamla centrum med bl a Konsum, en vedgård och ett häståkeri. På 1970-talet byggdes ett stort kontorshus med post och bank på den norra sidan av Bällstavägen. De gamla flerfamiljshusen i trä fick förfalla fram till 2002 när Bällstavägen gjordes om till s.k. miljögata och nya bullerregler infördes. Då blev det möjligt att bygga bostäder utefter Bällstavägen och först ut var stadsradhusen vid Klintbacken.

Mariehällsvägen

I hörnan Kratsbodavägen - Mariehällsvägen finns två s.k. barnrikehus, en statlig satsning mellan 1935 och 1948 för att ge "*mindre bemedlade barnrika familjer*" bra och moderna bostäder. Det krävdes normalt minst fyra barn för att få flytta in i en lägenhet med två rum och kök.

De gula byggnaderna på Mariehällsvägen 5 är troligen från 1906. I det lilla huset med sin tegelvägg i tomtgränsen fanns (?) en kakelugnsfabrik. I modern tid har det varit plåtslageri.

Kvarteret Fredsfors - en vändpunkt i Mariehälls historia

Nr 6 på kartan

Fredrik Fors, grundare av Fredfors AB, köpte 1893 en markyta på ca 4 500 kvadratmeter söder om Bällstavägen, *mellan Bällsta bro och Kratsboda*. Där anlades fabriken Fredfors AB, som tillverkade maskinremmar. Lokalerna övertogs på 1930-talet av Rostfria Andersson, som fanns kvar in på 1960-talet då hela fabriksområdet revs och blev en enda stor parkeringsplats i väntan på en ny storskalig industri- eller kontorsbebyggelse.

Mariehäll var vid mitten av 1980-talet på väg att utplånas som bostadsområde och kommunen startade en försöksverksamhet med upprustning av äldre, nedgångna närförorter i nära samarbete med olika föreningar i området. Det skapades en opinion för att bygga bostäder i stället för ytterligare kontorsbyggnader och efter en långdragen politisk process med markbyten och ombyggnad av Bällstavägen fastställdes den första detaljplanen 2002 för kv Fredsfors med 145 bostäder. Därmed vände utvecklingen i Mariehäll. Planeringen av kv Baltic, det som sedan blev Annedal, kunde påbörjas och följdes sedan av ett lavinartat bostadsbyggande norr om Bällstavägen.

Mariehälls gård med parken "Sol och Måne"

Nr 7 på kartan

Mariehälls gård uppfördes 1789-1790 och ägare var *Melchior Einhorn*. Han tillhörde en känd garvardynasti i Stockholm under 1700-talet. Gården skulle användas som sommarbostad och

Einhorn gav den namnet Mariehäll efter sin hustru Maria Elisabeth. Han ansåg att den var belägen ”*på nästan den vackraste platsen wid hela Bällsta Egendomen.*”

Huset är en av de mest originella 1700-tals-byggnaderna i Stockholm. Arkitekten är tyvärr okänd. Flygelbyggnaderna uppfördes först och därefter huvudbyggnaden, vilken försågs med en tempelliknande portal.

På 1860-talet ägde greve *Axel Ture Gabriel Oxenstierna* Mariehälls gård och under hans tid gjordes tillbyggnader. I trädgården anlades växthus, orangeri och fågelhus. Oxenstierna dog 1875 och därefter följde många olika ägare.

Anders Petter Löfström var en av ägarna under tiden 1878-1895. Han ägde även Sundbybergs gård och drev Mariehälls tegelbruk, som låg vid Bällstaviken. Löfström hyrde ut Mariehäll som bostad till nyetablerade fabrikörer. 1892 flyttade ”*Föreningen för vård av fallandesjuka, sinneslösa barn*” till huset och gården fick namnet *Margaretahemmet*. Här bodde 30 barn. Margaretahemmet upphörde i början av 1900-talet och huvudbyggnaden delades nu upp i flera smålägenheter eftersom bostadsbristen vid den här tiden var mycket stor i Mariehäll.

Under lång tid var förfallet av Mariehälls gård omfattande. 1974 köpte Stockholms kommun gården och man hade för avsikt att riva den. Rivningen skulle ske i augusti 1977, men avstyrades i sista stund. Aktionsgrupper av engagerade Mariehällsbor kämpade för att rädda gården och det gav positivt resultat. Även *Bromma Hembygdsförening* var starkt engagerad i att den bevarades.

1987 köpte ett konsultföretag fastigheten av staden och efter en omfattande och varsam upprustning användes Mariehälls gård som deras kontor fram till 2010, då gården återigen gjordes om till bostäder och ägs nu av en bostadsrättsförening. Byggnaden är klassad som ”*bebyggelse vars kulturhistoriska värde motsvarar fordringarna för byggnadsminnen i kulturminneslagen*” (blåmarkerad) i stadsmuseets klassificering från 2010.

Den gamla basarlängan, som låg utmed Bällstavägen framför Mariehälls gård, revs 2005. Där anlades i stället den lilla parken ”Sol och Måne” några år senare.

(Läs mer i BHÅ 1976, 1979, 1991 och 2004)

Bällstavägen – f.d. Landsvägen

Bällstavägen går som en mittlinje genom Mariehäll. Förr var Bällstavägen betydligt högre och brantare och mycket lerig när det regnade. Trottoarerna var träspångar, som de boende själva fick spara ihop till. 1928 kommer de första gatuskyltarna till Bällstavägen, Tegelbergsvägen Solbergsvägen och Hagelstavägen och dessa fick de boende själva tillverka. Ur ett villaföreningsprotokoll från 21 augusti vid samma tid finns antecknat ”*att uppdraga åt herr Svensson att snickra gatuskyltar och åt herr Wallin att måla dem*”.

När Vällingby och Hässelby byggdes på 1950-60-talet ökade trafiken genom Mariehäll väsentligt. Bullerstörningarna hindrade allt bostadsbyggande utefter vägen fram till början på 2000-talet då vägen gjordes om till s.k. miljögata med skärpt hastighetsbegränsning och färre filer.

(Läs mer i BHÅ 1991, 2004 och 2016)

Bällsta bro

Nr 8 på kartan

I samband med uppförandet av *Drottningholms slott (1662-1686)* behövdes vägar och även en ny bro, för att den kungliga familjen skulle komma till slottet. Resan från Stockholm gick via Huvudsta och Sundbyberg till Brommalandet. Bron anlades 1690 vid nuvarande Bällsta bro och var en enkel träbro. På en karta från 1701 kallades bron ”*Kongz Spången*”. Namnet ”*Bällsta Bro*” finns på en karta från 1781. En tidigare bro över Bällstaån hade funnits vid Solvalla. Längst in i Bällstaviken, vid nuvarande Tappvägen ungefär, låg *Mariehälls tegelbruk*, som startades 1889 av *Anders Petter Löfström*. Tack vare sitt läge vid Bällstaån kunde teglet transporterats till Stock-

holm med prämar och Bällsta bro var under en period öppningsbar. Tegelbruket drevs fram till 1907.

Bron har byggts om i flera omgångar och fick sitt nuvarande utseende vid en ombyggnad 1958. För tvärbanan byggdes 2013 ytterligare en bro nära den befintliga bron.

(Läs mer i BHÅ 1976, 1979, 1991 och 2004)

Karlsbodavägen

När den första Tranebergsbron, en flottbro, byggdes 1787 fick Gustaf III betydligt kortare resväg till Drottningholm. Därmed förlorade Bällstavägen och Bällsta bro något i betydelse - en tillfällig nedgång skulle det visa sig. Vägen från Bällsta bro förbi gården Kratsboda, som låg uppe uppe på berget, förlängdes till UIvsunda slott och därmed knöts den gamla kungsvägen ihop med den nya.

Nära Bällsta bro ligger en av de äldsta fabriksbyggnaderna i Mariehäll. Det var C. Andersson & Björks Skofabriks AB som etablerade sig där 1904. Året därpå sysselsattes 120 arbetare men verksamheten lades ner redan 1914. Efter många år, 1932, kom ett nytt, internationellt företag, Le Carbone Svenska AB, som tillverkade batterier och senare olika elektriska komponenter fram till början på 2000-talet. Då fick byggnaden en ny funktion som hotell.

Café Hemgården

Nr 9 på kartan

Vid *Karlsbodavägen*, inte långt från Bällsta bro, ligger ett hus, som avviker från den övriga bebyggelsen. Huset, som enligt stadsmuseet är byggt 1902, ingick i en tät bebyggelse med bostäder för industriarbetarna. Mycket tyder på att byggnaden redan från start har haft en verksamhet, butik eller café i bottenvåningen, eftersom det var strategiskt väl placerat i en vägkorsning.

Huset har en blå skylt på väggen med Stockholms skyddshelgon, som kanske bidrog till att rädda byggnaden från rivning när tvärbanan byggdes på 2010-talet. Nu finns ett nytt hot om flyttning eller rivning för att ge plats åt bostadsbebyggelse med 160 lägenheter.

(Läs mer i BHÅ 1976, 1985, 1991, 2001 och 2004)

1. Mariehällskyrkan
2. Folkets Hus
3. Mariendals trädgård
4. F.d daghemmet Klintbacken
5. Stadsradhusen
6. Kvarteret Fredsfors
7. Mariehälls Gård med parken
Sol och Måne
8. Bällsta Bro
9. Café Hemgården

